

kullandığı kaydedilen astronomi âlimi Muhammed b. İbrâhim el-Fezârî onun tounlarındanır.

Semüre'nin Resûl-i Ekrem'den naklettiği hadis sayısı Bakî b. Mahled'e göre 123, Zehebî'ye göre 132'dir. *Şaḥîḥ-i Buhârî*'de ondan fazla, *Şaḥîḥ-i Müslim*'de on iki hadisi bulunmakta, bu rivayetlerin bir kısmı her iki eserde de yer almaktadır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in *eI-Müsned*'inde 190, Taberânî'nin *eI-Mu'cemü'l-kebir*'inde 356, Hâkim'in *eI-Müstedrek*'inde otuz aşkın rivayeti mevcuttur. Zehebî'nin âlim sahâbîler arasında zikrettiği Semüre, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tan hadis rivayet etmiş, kendisinden başta oğulları Sa'd ve Süleyman olmak üzere Şa'bî, Ebû Kulâbe el-Cermî, Abdullah b. Bûreyde, İbn Sîrîn, Ebû Recâ' el-Utârîdî, Ebû Nadre ve Hasan-ı Basrî gibi muhaddisler rivayette bulunmuştur. Hasan-ı Basrî'nin akîkaya dair bir rivayeti dışında Semüre'den doğrudan hadis dinlemediği, diğer rivayetlerini onun *eş-Şaḥîfe*'sinden aldığı belirtilmektedir. Hasan-ı Basrî'nin Semüre'den büyük bir nüsha rivayet ettiğine dair İbn Hacer el-Askalânî'nin açıklaması da *eş-Şaḥîfe* ile ilgilidir. Uzun yıllar Basra ve Kûfe'de yaşaması sebebiyle Semüre'nin hadisleri daha çok bu bölgede yaygınlaşmıştır.

Rivayetlerinin değişikliğe uğramaması konusunda titiz davrandığı belirtilen Semüre'nin adı hadis yazar sahâbîler arasında da geçmekte ve "Semüre b. Cündeb'den oğullarına" diye başlayan sahîfesinin (Buhârî, *et-Târîḫü'l-kebir*, I, 26) oğullarına emanet ettiği uzunca bir risâle olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. İbn Sîrîn, "Semüre'nin oğullarına emanet ettiği risâlede pek çok ilim vardır" demektedir (İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 79), 118 rivayeti ihtiva eden sahîfenin içeriği Ahmed b. Hanbel'in *eI-Müsned*'inde (V, 7-23) ve Taberânî'nin *eI-Mu'cemü'l-kebir*'inde (VII, 177-270) yer almaktadır. Abdülazîz Ubeydullah er-Rahmânî *Merviyâtü Semüre b. Cündeb el-Fezârî fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed* adıyla bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (1401, Câmîatü Ümmü'l-kurâ eş-Şerâfe ve'd-dirâsâtü'l-ulyâ [Mekke]).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 7-23; Ahmed b. Hanbel, *eI-İlel* (Koçyiğiti), I, 384, 392; II, 228, 247; İbn Sa'd, *eI-Tabakât*, VI, 34; VII, 49-50; Buhârî, *et-Târîḫü'l-kebir*, I, 26; IV, 176-177; a.m.f., *et-Târîḫü's-şagîr*, I, 107; Taberânî, *eI-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), VII, 177-270; İbn Abdülber, *eI-İstî'âb*, II, 77-79; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 454-455; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 130-134; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 183-186; a.m.f., *eI-İber*, I, 47; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 78-79; a.m.f.,

Tehzîbü'l-Tehzîb, IV, 236-237; M. Mustafa el-Azamî, *Dirâsât fi'l-hadîsî'n-nebevî*, Beyrut 1985, I, 111-112; Abdüsselâm eş-Şeyh, *A'lâmü'l-huffâz ve'l-muhaddîsîn*, Dimaşk-Beyrut 1417/1997, II, 295-308.

BÜNYAMİN ERUL

SENÂ

(سناء)

Bir kimseyi iyi veya kötü yönleriyle yahut sadece iyi vasıflarıyla niteleyip tanıtmak anlamında terim (bk. HAMD).

SENÂİ

(سنائى)

Ebû'l-Mecd Hakîm Mecdûd b. Âdem Senâi-yi Gaznevî (ö. 525/1131 [?])

İranlı şair ve Farsça tasavvufî mesnevi tarzının kurucusu.

Gazne'de dünyaya geldi. 524'te (1130) *Hadîka*'sını yazmaya başladığında altmış yaşında olduğunu belirttiğine göre 464 (1071-72) yılında doğmuş olmalıdır. Şiirlerinde soylu bir aileden geldiğini söyler. İyi bir eğitim gördüğü ve gençliğinde Farsça yazan şairlerin divanları yanında Arapça yazan şairleri de okuduğu anlaşılmaktadır. Şairin eserlerinde methettiği hükümdarlar Gazne sultanlarından İbrâhim, III. Mesud ve Behram Şah'tır. *Kârnâme-i Belḫ*'te Sultan İbrâhim'i övmekte, diğer padişahların adları ise divanında geçmektedir. Bu şiirler onun genç yaşta methiye söylediğini göstermektedir. Daha sonraki şiirlerinden kendisinde meydana gelen ruhî bir değişim sebebiyle saraydan uzaklaşarak inzivaya çekildiği belli olmaktadır.

III. Mesud'un hükümdar olmasından (492/1099) az sonra Gazne'den ayrılan Senâî, Belḫ şehrine gitti. Orada kendisine geçim imkânı sağlamanın yanı sıra güvene kavuştu. Tekrar methiyeler yazmaya başlamakla birlikte bu devredeki şiirleri genellikle tevhid, zühd, uzlet konularında öz-lü ve ârifane bir özellik taşır. Senâî'nin Belḫ'te iken hacca gittiği söylenirse de bu onun böyle bir arzuyu bir şiirinde dile getirmesinden kaynaklanmaktadır. Hacca gittiğini yazan kaynaklar, dönüşünde Horasan'da Şeyh Yûsuf el-Hemedânî'ye intisap ederek onun müridi olduğunu nakleder. Hal-buki eserlerinde buna dair en ufak bir işaret bulunmamakta, hacla ilgili mekânlardan ve yolculuğundan söz etmemektedir. Belḫ'te bulunduğu sırada Serahs, Herat

ve Nişâbur'u ziyaret ettiği, bu şehirlerdeki mutasavvıflarla tanıştığı bilinmektedir.

Bu esnada kaleme aldığı *Kârnâme-i Belḫ*'te bazı âlim ve şairleri eleştirdiği için şehir halkının bir kısmı aleyhine dönmüş, birçok yerde ve özellikle Horasan'da büyük şöhret ve itibar kazanmış olmasına rağmen Belḫ'te kalması istenmemiştir. Bundan dolayı 505 (1111-12) yılında Belḫ'ten ayrılıp Serahs'a gitmeye mecbur kaldı. Orada Horasan Kadısı Muhammed b. Mansûr es-Serahsî'ye intisap ederek *Seyrû'l-ibâd* adlı mesnevisini ona ithaf etti. Hâmisinin yanında iken Horasan'ın muhtelif şehirlerine gitti ve tanıştığı, hemen hepsi kadı olan kimseler için methiyeler yazdı. Senâî'nin hükümdar, vezir ve emîrlere yerine hâmi ve memduhlarını kadılar arasından seçtiği dönemde kaleme aldığı tasavvufî şiirlerinde zâhidane bir hayatta dünya adamı olma arasındaki kararsızlığı görülmektedir.

Muhtelemeden 521'de (1127) Behram Şah'ın elindeki Gazne'ye dönen Senâî burada en büyük yardımcı Hâce Âmid Ahmed b. Mes'ûd-i Tişâ'dan gördü. Kendisine oturacağı bir ev yaptıran, geçimini üstlenen Hâce Âmid eserlerinin toplanmasını temin etti. Külliyyatına son şeklini vermeden önce vefat eden Senâî'nin ölüm tarihi için kaynaklarda verilen farklı tarihlerden 11 Şâban 525 (9 Temmuz 1131) tarihi daha doğru olmalıdır. Türbesi Gazne'dedir. Senâî'nin mezhebi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüş olup Hz. Ali'yi methederken mübalağalı bir ifade kullanmasını ve Hz. Hasan ile Hüseyin'i anmasını Şiiliğine mesnet gösterenler olmuştur. Ancak *Hadîka*'da Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'yi zikretmesi Senâî'nin Sünnî olduğunu ortaya koyan bir delil olup onun bütün Sünnîler gibi Resûl-i Ekrem'in ve ailesine karşı derin bir sevgi ve saygı duyması çok doğaldır.

Senâî methiyelerinde Menûcihrî, Ferrûhî-i Sîstânî ve Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân gibi sebk-i Horasânî şairlerinin etkisinde kalmıştır. Özellikle divanı Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın divanı ile karşılaştırıldığında birçok kasideinin vezin, kafiyeye, bazı tabir ve teşbihler bakımından birbirine benzediği görülür. Senâî, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın ölümünden sonra onun divanını toplamıştır. Bu esnada Selmân'a ait olmayan bazı şiirleri divanına koyduğu için tenkide uğramış ve onu metheden uzun bir kıta yazarak bu yanlışından dolayı özür dilemiştir.

İran'ın ilk ünlü mutasavvıf şairi sayılan Senâî'den önce tasavvuf alanında onun şiirleri kadar açık, akıcı ve mükemmel şiir söylenmemiştir. Senâî'den sonra gelen Fe-

rîdüddin Attâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sa'dî-î Şîrâzî gibi büyük şairler ondan etkilenmiştir. Attâr özellikle tema bakımından, Sa'dî de sade ve günlük konuşma dili ile ifade tarzında onun etkisinde kalmıştır. Evhadüddîn-i Enverî ve Hâkânî-î Şîrvânî, Senâî'ye büyük bir hoca gözü ile bakmış, Mevlânâ onu bir önder saymıştır. Geniş bir görüş ve bunu özgürce ifade Senâî ile Hâfız-ı Şîrâzî'yi birleştiren özelliklerdir. Nizâmî-i Gencevî, *Hamse*'sini oluşturmuş, *Maḥzenü'l-esrâr*'ı kaleme alırken Senâî'nin *Ḥadîkatü'l-ḥakîka*'sını göz önünde bulundurmuştur. Emîr Hüseyin-i Dihlevî ve Abdurrahman-ı Câmî, Senâî'nin bazı şiirlerine nazîre yazmışlardır.

Eserleri. 1. *Dîvân*. Kaside, gazel, terkihibend, terciibend, kıta ve rubâîlerini ihtiva eder. Eserde ayrıca "kalenderiyat" olarak bilinen şiirler de yer alır. Divanın Müderris Razavî tarafından yapılan neşri (Tahran 1320 hş.) 13.346 beyit ihtiva eder. Şiirlerin tertibi ve muhtevasında görülen farklılıkları Senâî'nin, divanı son şeklini almadan ölmesi ve ardından dostları ve talebeleri tarafından eksikleri tamamlanarak düzenlenmesiyle ilgili olmalıdır. 2. *Ḥadîkatü'l-ḥakîka** ve *serî'atü't-tarîka*. Tasavvufa dair olup Senâî'nin en önemli mesnevisidir (Bombay 1275; nşr. Müderris Razavî, Tahran 1329 hş.). 3. *Kârname-i Belḥ*. Şairin biyografisi bakımından önem taşıyan bu ilk mesnevisi 497 beyittir. *Mütâyebenâme* olarak da bilinen mesnevi devrin ileri gelenlerini hicveder. İlk defa Gulâm-i Cilânî Celâlî (Gazne 1332), daha sonra Müderris Razavî (Tahran 1334 hş.) tarafından yayımlanmıştır. 4. *Seyrû'l-ibâd ile'l-me'âd*. Hermann Ethe eseri *Künûzü'r-rumûz*, Şemseddin Sâmî *Rumûzü'l-enbiyâ*' ve *künûzü'l-evliyâ*' diye zikreder. Serahs'ta şehrin kadısı Muhammed b. Mansûr es-Serahsî adına yazılmıştır. Mesnevide 700'ün üstünde beyit yer almakta olup bu sayı her yazmada farklıdır. Saîd Nefîsî neşri (Tahran 1316 hş.) 775 beyittir. *Seyrû'l-ibâd* yirmi sekiz bölüme ayrılmış, her birine o bölümün âdetâ özetleyen bir başlık konmuştur. Senâî'nin diğer mesnevileri gibi tasavvufî mesnevilerin ilk örneklerinden olan eserin büyük bir kısmı sûfî seyrin alegorik biçimde anlatılışıdır ve hayal unsurunun yanında fikre de yer verilmiştir. Üslûbu açık ve akıcı olan eserde lafız ve mâna sanatları yer almıştır. Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn*'de tasvir ettiği son hedefe götürülen duraklar Senâî'de tablolar halinde verilmektedir. Senâî'den itibaren bu hikâyeler sûfî öğreniminin karakteristik özelliğini oluşturmuş, sonraları Ferîdüddin Attâr

Senâî divanının ilk iki sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3809)

tarafından mükemmelleştirilen didaktik manzumelere örnek teşkil etmiştir. *Manṭıku't-tayr* esasta *Seyrû'l-ibâd*'daki yapıyı gösterir. 5. *Tahrîmetü'l-kalem*. Kalemle hitapla tasavvufî konuların ele alındığı 202 beyitlik küçük bir mesnevidir (nşr. Müctebâ Mînovî, Tahran 1335 hş.). 6. *İşknâme*. Tasavvufî öğretilerinden oluşur. Senâî, aşkın felsefî ve tasavvufî açıdan ele alındığı 576 beyitlik bu mesnevinin ilk kısmında İbn Sînâ'nın aşkın niteliğinden söz eden *Risâle fi'l-ışık* adlı eserinden esinlenmiş, sonunda ise konu tasavvuf ve ruh bilimi açısından ele alınmıştır (nşr. Gulâm-i Cilânî Celâlî, Gazne 1332). 7. *Aḳlnâme*. Ahlâkî konuları işleyen bu didaktik eser 195 beyittir (nşr. Gulâm-i Cilânî Celâlî, Gazne 1332). 8. *Mekâtib*. Senâî'nin çeşitli zamanlarda yazmış olduğu on yedi mektuptan oluşur (nşr. Nezir Ahmed, Aligarh 1962). 9. *Bâğ-ı İrem*. Gulâm-i Cilânî Celâlî tarafından *Behrâm u Bihruz* adıyla Senâî'nin eseri olarak basılmışsa da (Gazne 1332) ona aidiyeti şüphelidir. 10. *Tarîku't-tahkîk*. Tasavvuf öğreniminden bahseden bir mesnevi olup çeşitli baskıları yapılmıştır (Tahran 1309; Şîraz 1318; nşr. Müderris Razavî, Tahran 1348 hş./1969; nşr. Bo Utas, Lund 1973); ancak bu eserin de Senâî'ye aidiyeti kesin değildir. 11. *Senâî-ibâd*. Külliyyatın önsözünde ayrı bir eser olarak geçer. Ethe bunun *Aḳlnâme* ile aynı eser olduğunu yazarsa da Müderris Razavî bundan 596 beyitlik ayrı bir eser olarak bahseder. 12. *Ġarîbnâme (Kıssa-i Behrâm u Bihruz)*. Külliyyat nüshalarında bulunmayan bu mesnevinin de Senâî'ye aidiyeti kanıtlanmamıştır (Storey, V/2, s. 532).

BİBLİYOGRAFYA :

Senâî, *Dîvân* (nşr. Müderris Razavî), Tahran 1341 hş., s. 287; a.mlf., *Ḥadîkatü'l-ḥakîka* (nşr. Müderris Razavî), Tahran 1368, bk. nesredenin girişi; Avfî, *Lübâb*, II, 252; Câmî, *Nefeḥât*, s. 537; *Keşfü'z-zunûn*, I, 645; Lutf Ali Beg. *Ateşkede*, Bombay 1299/1882, s. 108-118; Rîzâ Kulî Han Hidâyet, *Tezkire-i Riyâzû'l-ârifîn*, Tahran 1316 hş., s. 333 vd.; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 549-551; Ethé, *Catalogue of Persian Manuscripts*, I, 570 vd.; Browne, *LHP*, II, 317-322; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 517-534; Safâ, *Edebiyyât*, II, 552-586; Ahmed Ateş, "Sanâî'nin Hal Tercümesinin Mesaleleri", *Necatî Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 115-150; a.mlf., "Sanâî", *İA*, X, 476-486; J. T. P. de Bruijn, *Of Piety and Poetry: The Interaction of Religion and Literature in the Life and Works of Hakim Sanâî of Ghazna*, Leiden 1983; a.mlf., "Sanâî", *EP* (Ing.), IX, 3-5; Abdülhüseyn Zerrinküb, *Bâ Kârân-ı Hulle*, Tahran 1374 hş., s. 157-177; Müjdehî, "Senâî-yi Gaznevî", *Dânişname-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enuşe), Tahran 1381 hş., III, 534-539; Gulâm Sürûr, "Şerḥ-i Hâl, Dîvân, Meşneviyyât ve Kaşâ'id-i Senâî-yi Gaznevî", *Dâniş*, sy. 81, İslâmâbâd 1384 hş./2005, s. 47-68; M. Kerîmî Zencânî, "Senâî-yi Gaznevî", *DMT*, IX, 301-305; Saime İnal Savî, "Hakîm Senâî ve Sayr al-ibâd ilal-Maâd", *EFAD*, II/2 (1979), s. 429-442.

SAİME İNAL SAVİ

SENÂULLAH AMRİTSARİ

(ثناء الله الأمرتسرى)

(1868-1948)

Hintli âlim ve müfessir.

Ebü'l-Vefâ Senâullah, Amritsar'da doğdu. Soyu Minto adıyla tanınan Srinagarlı (Keşmir) bir Brahman ailesine dayanmaktadır. Ailesinin İslâm'a girmesi 1819 yılı